

Ken Krimstein: Tři útky Hanny Arendtové

Tyranie pravdy

Z anglického originálu *The Three Escapes of Hannah Arendt: A Tyranny of Truth* (2018) přeložila Tereza Matějčková.

Praha, OIKOYMENH ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR 2021. 240 s.

OIKOYMENH, ediční oddělení Filosofického ústavu AV ČR, vydalo svůj první komiks. Shodou okolností se jedná o životopis Hannah Arendtové, jež během své myslitelské kariéry hájila důležitost vyprávění příběhů a odmítala je pojímat jen jako zastaralou neprofesionální formu chápání dějin a životů lidí. Podobně by jistě naopak souhlasila s tím, že také komiks není žádné nízké médium a hodí se stejně tak, jako jiné formy umění a komunikace ke ztvárnění i těch nejsložitějších témat.

Arendtová v první části své nedokončené trilogie *Život ducha*, již věnovala myšlení, shrnuje mj. obsah ztracené Pindarovy básně. V této básni se všichni bohové sejdou na Diově svatbě a přemýšlejí, co jim ještě k jejich blaženosti chybí. Nakonec shledají, že jim opravdu něco chybí, a tak požádají Dia, aby stvořil bohům podobné bytosti, které by měly za úkol opěvovat činy bohů a krásu jejich výtvorů. Tak si podle Arendtové Řekové myticky obhájili nutnost existence básníků, kteří v této době zastávali i role vypravěčů, dějepisců a uchovatelů kulturního dědictví. Básníci svůj téměř božský status nedostali omylem. Jejich úkolem nebylo prostě jen uchovat historická data, ale zároveň je i opravit a vytříbit.¹

Tuto nezbytnost vysvětluje Arendtová následovně. Když jsou události v plném proudu, sami jednající nedovedou kvůli své krátkozrakosti určit jejich hodnotu. Až divák, jenž má dostatečný odstup od chaosu, předsudků a emocí doby, může vytvořit smysluplný příběh, bez kterého by byl svět nedokonalý. Proto Arendtová tvrdí, že sami sebe známe velmi nedokonale a že o tom, kým jsme skutečně byli, se může dějepisec dozvědět až dávno po naší smrti, ba často až po smrti i ostatních zúčastněných aktérů. Důvodem, proč podle Arendtové může až historik správně zhodnotit události, je sama podstata jednání. Odpovědí na čin je totiž jen znovu další čin, tedy další počátek, který přeměňuje a zkresluje výsledný význam prvního činu do podoby, kterou sám jednající nikdy nemohl předvídat. Proto Arendtová souhlasí s tvrzením, že dějepisec je prorokem obráceným do minulosti.² Na tuto odvěkou historiografickou tradici navazuje i Ken Krimstein ve své biografii *Tři útky Hanny Arendtové*. Těmito útky míní Krimstein různé krize, jimž byla Arendtová v průběhu celého života nucena čelit.

1 Arendtová, H., *Život ducha*. Díl I: Myšlení. Přel. P. Rezek. Praha, OIKOYMENH ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR 2020, s. 130.

2 Arendtová, H., *Vita activa neboli O činném životě*. Přel. V. Němec. Praha, OIKOYMENH 2007, s. 249.

Krimstein otevřeně přiznává, že při psaní svého komiksu čerpal z děl předchozích životopisců, včetně první biografie Arendtové, již napsala její žačka Elisabeth Youngová-Bruehlová již v r. 1982. I přesto se však dopustil faktických nepřesností, kterých si povšimlí editoři českého vydání jeho knihy. Jak ale bylo řečeno výše, Arendtová se otevřeně hlásí k tradici, jež má za to, že na dějepiscově vyprávění nejsou ani tak důležitá holá fakta, jako především postřehnutí jejich významu. Rozeberme si jako ukázkou tohoto přístupu pasáž pojednávající o osudu Rudolfa Hilferdinga a Rudolfa Breitscheida, v níž čeští editoři našli nedostatky. Arendtová v Krimsteinově podání varuje svého přítele Waltera Benjamina před nacisty a vyzývá jej k rychlému útěku za každou cenu. Benjamin se však na útěku před nacismem na počátku druhé světové války odmítl vzdát svých morálních principů čestnosti a slušnosti, a nepřistoupil tedy na podplácení úřadů a falšování dokumentů, přestože by za pomoci těchto metod mohl mít mnohem větší naději na únik za hranice.³ Oba výše zmínění pánové prý smýšleli stejně jako nyní Benjamin a kvůli své důvěřivosti a neoblomné víře ve slušnost lidí si namísto slibované svobody „zajistili“ jen věznění a popravu. Jejich svět je zničen a anulován jedním čistým tahem, který podtrhuje mrazivou nelidskost, s níž se mnozí lidé na útěku shledali. V této pasáži Krimstein jistě vystihl hluboké rysy historické situace. Na správnosti varování Arendtové, která přesně dokázala postihnout ducha tehdejší zvrácené doby, nic nemění ani skutečnost, že oba muži sice za války zemřeli, ale každý jindy a jinde.

Arendtová by na základě dříve zmíněných citací z *Vita activa* patrně souhlasila s tím, že historik navazující na tradici děl epických básníků musí fakta poněkud „narovnávat“, aby lépe odpovídala hlubší realitě událostí. Krimsteinovy věčné chyby, na které zde editoři upozornili, ještě výrazněji nepodřívají relevantnost jeho biografického příspěvku. Je však třeba vzít zásadně v potaz, že je velký rozdíl mezi opravováním a odstiňováním dobových předsudků a chybných zpráv z nedůvěryhodných zdrojů a vědomým překrucováním skutečnosti. Arendtová koneckonců sama také varuje dějepisce před falšováním fakt, a to ve své studii „Pravda a politika“.⁴ K problematičnosti informací podaných v recenzované životopisné knize ovšem krom výše uvedené faktické chyby nijak nenapomáhá ani skutečnost, že Krimstein poměrně hojně užívá kreativní licenci v celém příběhu knihy a s historickými fakty nakládá poměrně volně.

Začneme upozorněním na motivy, které v procesu dějepiscova převyprávování životů skutečných lidí dávají jistý smysl. Krimstein musel ze skutečné Arendtové a chaosu jejího života i jeho proměnlivých motivů vytvořit literární postavu, jejíž motivy a postoje jsou navzdory všem konfliktům naprosto stálé a srozumitelné.

3 Krimstein, K., *Tři útky Hanny Arendtové. Tyranie pravdy*. Přel. T. Matějčková. Praha, OIKOY-MENH ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR 2021, s. 121–123.

4 Viz Arendtová, H., *Mezi minulostí a budoucností*. Přel. M. Palouš – T. Suchomel. Praha, OIKOY-MENH ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR 2019, s. 242.

Berme přitom v úvahu, že vypátrat niterný motiv životního přístupu a hodnot Arendtové není nic jednoduchého, jak prozrazuje i svědectví její dlouholeté přítelkyně Mary McCarthyové, která soudila, že ani po dekáдах jejich relativně důvěrného vztahu Arendtová koneckonců v úplnosti „nechtěla být poznána“.⁵

Krimstein tento problém vyřešil celkem prostě a Arendtové jakožto myslitelce připsal jako hlavní smysl života úsilí o poznání pravdy. Důkazem tohoto rozhodnutí je i sám podtitul recenzované knihy: „Tyranie pravdy“. Hlavní zápletka celého komiksového vyprávění je tedy založena na sledování toho, jak Arendtová měnila v průběhu svého života svůj postoj k pravdě. Zvýrazněním tohoto motivu Krimstein sice zvýšil potenciál srozumitelnosti vyprávěného příběhu, ale zároveň se nutně vystavil riziku, že z živého mnohotvárného člověka udělá plochou karikaturu. A Arendtová v jeho podání bohužel v mnohém znaky karikatury skutečně vykazuje. Úkolem dějepisce je ovšem dějiny osvětlit a nikoli zatemnit, k čemuž bohužel často právě v důsledku podobného přílišného zjednodušování charakteru a motivů historických postav dochází.

Za ještě závažnější nedostatek však považuji fakt, že Krimstein v mnoha pasážích bere své Arendtové nejen svobodu jednat v zájmu lidí kolem ní, ale dokonce i autorství jejích vlastních myšlenek. Těžko si například představit, že by se autorka, jež si tolik vážila lidské svobody a jež odmítala představu neviditelných osudových sil za oponou světa,⁶ procházela několik let po vydání své zprávy o Eichmanovi ulicemi New Yorku a – jak sugeruje Krimsteinovo podání – litovala všech svých slov na adresu nacistického zločince, jež by snad nejradyji vzala všechna zpět. Podle Krimsteina to byl Blücher, kdo jí musel připomenout její vlastní principy nezjednodušitelné plurality osob a důležitosti tvoření příběhů o druhých lidech.⁷

Je sice možné, že Blücher znal dopodrobna všechny myšlenky své ženy, proč by však Arendtová, pro niž je typická stálost jejích myšlenek, měla kdy mít potřebu se naprosto distancovat od jádra svého učení, a dokonce mít kvůli pochybnostem sebevražedné sklony? Krimsteinova interpretace se zde ocitá v příkrém rozporu s mnoha předchozími životopisnými díly věnovanými Arendtové, včetně filmu z roku 2012, ve kterém si naopak tato filosofka i přes ostrou kritiku, jíž čelila ze všech stran, za svými slovy tvrdě stála. I kdybychom však pominuli biografická díla, pak zcela nezpochybnitelným důkazem, že Arendtová své názory hájila pevně, je její odpověď Scholemovi, v níž reaguje na jeho kritické posouzení *Eichmanna v Jeruzalémě*. Arendtová v ní obhájí svou knihu tvrzením, že ji Scholem zařadil

5 Svědectví Mary McCarthyové viz v: O'Neill, B. – Nelson, D., *Anchovies and Empathy*. *University of Chicago Magazine*, 100, 2007, No. 1 [online]. Dostupné na: <https://magazine.uchicago.edu/07910/investigations/anchovies.shtml>; [cit. 28. 9. 2022].

6 Viz Arendtová, H., *Vita activa neboli O činném životě*, c.d., s. 239–241.

7 Krimstein, K., *Tři útky Hanny Arendtové. Tyranie pravdy*, c.d., s. 224–227.

do špatné škatulky, a vlastně ji tedy vůbec nepochopil.⁸ Ve stejném dopise Arendtová také hájí své užité ironie, kvůli němuž má v Krimsteinově komiksu údajně také velké pochybnosti.

Nelze se zkrátka ubránit dojmu, že Krimstein chce Arendtovou předělat tak, aby byla současnému čtenáři sympatičtější. Proto z její individuality a schopnosti samostatně a odvážně řešit nastalé problémy činí jádro mnoha zápletek svého vyprávění. Důvodem k volbě jeho přístupu mohla být ovšem i současná popularita silných a nezávislých ženských hlavních hrdinek, již se pokusil zohlednit. Ať už je však toto naše podezření pravdivé či nikoli, faktem zůstává, že jedny z nejnapínavějších pasáží v knize tvoří vyprávění, kterak se Arendtové díky důvtipu a vymyšlení únikových strategií podaří dvakrát úspěšně utéci přes hranice takřka na poslední chvíli. Arendtová sama se však vnímala spíše jako součást velkého celku společnosti a dějin než jako hlavní hrdinka osobitého příběhu. Navíc v obou případech útěků přes hranice Arendtová čerpala ze znalostí získaných četbou.

Arendtová se přitom např. v „Pravdě a politice“ jasně vymezuje vůči platnosti myšlenkových závěrů, které vytvořil jedinec o samotě, bez empatie a bez vztahu k faktické realitě. Podle Arendtové je touha myslitele vtisknout své osobní závěry jako měřítko druhým naprosto scestná. Arendtová v návaznosti na Platóna říká, že filosofova pravda přesahuje sféru lidských záležitostí, a nelze ji tedy na společný svět aplikovat.⁹ Jak se však zdá, Krimstein přikládá všem znalostem a všem knihám stejnou kladnou hodnotu a jejich užitečnost pokládá pro Arendtovou za stejnou, ať už Arendtová cituje Sapfó, čte Kanta či naopak soudobé detektivky. Podle Arendtové mají však znalosti různou míru aplikovatelnosti podle míry myšlenkové distance od faktické reality. Arendtová tedy odmítá představu myšlenkové a morální převahy filosofa nad ostatními lidmi.

Arendtová je však v Krimsteinově podání právě tímto světu odcizeným myslitelem, ignoruje okolní dění a dívá se např. spatra na ženy spolu s ní zavřené dočasně na pařížském cyklistickém stadionu Vél d'Hiv před deportací do Gursu. Domněnky a poplašné zprávy svých německých kolegyně označí Krimsteinova Arendtová rovnou za „bezcné žvásty“¹⁰ a odebere se hovořit s někým na úrovni, což znamená, že se uchýlí do vlastního nitra a zapředě myšlenkový dialog sama se sebou. Díky své duchapřítomnosti pak Arendtová v Gursu, na rozdíl od ostatních pasivně vyčkávajících žen, využije nastalého chaosu a uteče. Skutečná Arendtová však zastávala pojetí naprosto opačné. Pokud by chtěl Krimstein zachovat jejího ducha, musela by se Arendtová při aplikaci výsledků svého myšlení ve skutečném světě setkat s neúspěchem. Potíží je v tom, že Krimstein zaměňuje aktivity myšlení a soudnosti,

8 Viz Arendtová, H. – Scholem, G., *Korespondence*. Přel. A. Marxová – O. Sekal. Praha, OIKOYMENH ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR 2020, s. 384; s. 386.

9 Arendtová, H., *Mezi minulostí a budoucností*, c.d., s. 241.

10 Krimstein, K., *Tři útky Hanny Arendtové. Tyranie pravdy*, c.d., s. 107.

a zatímco pojetí myšlení u Arendtové představil jasně, podstatu souzení už nepopsal. Čtenář má tedy v pasáži o internačním táboře za to, že se jedná stále o totéž.

K problematičnosti scény napomáhá i obraz, v němž Arendtová myslí na sebevraždu. I to je však v naprostém rozporu s jejími vlastními zážitky. Své zkušenosti z Gursu Arendtová totiž sama popsala v článku „My uprchlíci“,¹¹ v němž se soustředila především na politickou solidaritu internovaných. V tomto textu Arendtová doslova sděluje, že v Gursu zaslechla o sebevražedných myšlenkách hovořit jen jednou, přičemž ani tenkrát se nejednalo o akt osobního zoufalství, ale naopak o výraz společné solidarity a kolektivního jednání všech internovaných, který se však díky své podstatě brzy opět proměnil v zuřivou touhu po životě.¹² Podle vlastního líčení Arendtové tedy německé ženy v Gursu nebyly zdaleka tak pasivní a odkázané na její vedení, jak Krimstein tvrdí.

Zdaleka nejzáhadnější je však zvolení motivu rozhovoru Arendtové s duchem Waltera Benjamina. Arendtová si tentokrát v r. 1955 opět láme hlavu s nalezením základních motivů své filosofie, mezi které bude posléze patřit zboření tradice a obhajoba lidské plurality. Přitom medituje na pohovce a zírá nahoru do stropu. Tu se jí v podobě skvrny na stropě zjeví duch Waltera Benjamina, který ji objasňuje její vlastní budoucí myšlenky – a k dovršení všeho ji nakonec obdaří pravdivou věštbou o procesu s Eichmannem.¹³ Je snad ještě možné připustit, že Blücher mohl napodobit myšlení Arendtové, ale proč by tak měl smýšlet i Benjamin? I Krimsteinův Heidegger při imaginárním setkání s Arendtovou v nočním parku má – na rozdíl od Benjamina – vlastní hlavu, což je také důvodem, proč nedojde ke shodě a proč jeho bývalá žačka nakonec potřebuje hledat vlastní řešení. Kdyby si tedy Arendtová Benjamina představovala, zajisté by mu jeho vlastní styl uvažování také ponechala. Krimstein tímto motivem zcela ničí fakt lidské plurality a svobody, které podle „jeho“ Arendtové nejsou možné ve světě, kde existují pravdivé věštby a jiná celková vysvětlení světa. Krimstein upírá Arendtové autorství jejích hlavních myšlenek a připisuje je jakémusi tajemnému osudovému aktérovi, který má filosofku zcela v moci. Motiv věštby předpovídající hrdinovi velké důležité skutky je samozřejmě velice tradiční. Avšak právě v tom tkívá hlavní problém: Tradice je přece podle Arendtové přetržena, a lidé si už tedy podle těchto vyprávěcích struktur nemohou rozumět.

Množství zásadních obsahových problémů, které byly výše naznačeny, je částečně vyváženo zdařilým zpracováním publikace. V knize – i díky jejímu komiksovému zpracování a živému překladu Terezy Matějčkové – ožívá mnoho desítek let ztracený svět, a to včetně dobových kulturních osobností, které dnes znají již jen

11 Arendt, H., *We Refugees*. *Menorah Journal*, 31, 1943, No. 1. Přetištěno v: *Altogether Elsewhere. Writers on Exile*. Ed. by M. Robinson. Boston – London, Faber and Faber 1996, s. 110–119.

12 Arendt, H., *The Jew as Pariah: Jewish Identity and Politics in the Modern Age*. Ed. by R. H. Feldman. New York, Grove Press 1978, s. 59.

13 Krimstein, K., *Tři útky Hanny Arendtové. Tyranie pravdy*, c.d., s. 178–184.

specialisté. Tato historická rekonstrukce nás nutí jak k zamyšlení nad naší současností, tak v některých souvislostech i k přehodnocení vlastních názorů. V knize je zpřítomnělý svět poloviny dvacátého století – a připomeňme si, že Arendtová měla za to, že se pravda o událostech a osobnostech ukáže až zpětně, s dostatečným odstupem budoucích generací. Tuto zásadu můžeme s pomocí Krimsteinovy knihy užít i na její vlastní závěry a např. se ptát, zda je tradice vskutku nenávratně zbořena, jak se jí tehdy zdálo. Lidé mají sklon po každém otřesu či revoluci prorokovat konec dějin či nenávratné uzamčení dveří vedoucích zpět k tomu, jaký byl svět dříve. Jak však důsledky dějinného otřesu postupně utichají, ukáže se většinou, že přelom ve skutečnosti nebyl tak radikální a svět jde zkrátka dál. Pak ovšem už není důvod nadále věřit, že není možné, aby se svět vrátil do starých kolejí. Je jen na rozhodnutí historickou situací zasažených lidí, zda se budou chtít vrátit, anebo zda už v mezích našli lepší řešení. I my jsme nyní v situaci, kdy můžeme sami za sebe posoudit, zda tradice přece jen nemá ještě naději na znovuoživení, a pokud ano, zda ji oživit vskutku máme.

Markéta Kábrová

Fakulta filozofická Univerzity Pardubice
marketa.kabrova@student.upce.cz

Tony Milligan: Pravda v době populismu

Z anglického originálu *Truth in a Time of Populism* přeložila Alžběta Vargová.

Praha, Filosofia 2019. 250 s.

Publikace skotského filosofa Tonyho Milligana s názvem *Pravda v době populismu* vyšla v roce 2019 v českém překladu Alžběty Vargové. Název knihy slibuje vhled do problematiky pravdy jako společenského a zejména politického fenoménu. Kniha má včetně závěru osm kapitol, ve kterých zkoumá z různých pohledů koncept pravdy. Cílem knihy je, jak píše na prvních stranách sám autor, spíše „ujistit čtenáře o nepostradatelné roli Pravdy¹ v našich životech než jim poskytnout

¹ Milligan činí na prvních stranách své knihy rozdíl mezi konkrétním použitím slova pravda a obecnějším teoretickým užitím pojmu Pravda. V tom druhém případě píše Pravdu s velkým počátečním písmenem.